

KÁRMÁN JÓZSEF

1769—1795

A nemzet csinosodása

(Részletek)

1.

... Van erő, van tehetség a mi klimánk¹ alatt is, és talán szebb, magasabb, elevenebb, mint akárhol, de az a jegyzés igaz, fontos és mély tapasztalásból merített, hogy a mi klimánk ellenséges a tudományoknak.

Szemeim előtt láttam én felnőni sok ifjakat, akik hirtelen gyarapodással a tudományok útján eléhaladtak; meleg szeretete mindannak, ami felséges, ami szép, ami tökéletes, gyulladt fel náluk. Nemes szomjúsággal feküdtek neki az esméretek kútfejének. A házának nagy reménysegeit láttam benne felnevelkedni... Bizonyosága voltam sok külföldi főoskolákat megjárta ifjak rakodt² és széles esméreteknek. De alighogy hazatértek amazok ősi mezejeikre, nem tudom micsoda kimagyarázhatatlan elalálás foglalta el őket. A könyvtárt fegyverek tölték ki, a széptudományokat a vadkergetés, az elmélkedést agarászat. — Alighogy kiérték emezek csendes parókiájokra³ és elvadultanak, mint az erdei aprómarhák,⁴ megtompult elméjük, erkölcsök oly hozzágyenesedett a hallgatók erkölcséhez, hogy azt csak a viselet különböztette, és hogy a külföldi formájokból egészen kivetkezzenek, karcúságokat felcserélték potrohossággal...

A mi telekjeinken vegetáló,⁵ címmel és cím nélkül való földművelők nem érzik becsét az ily érdemnek. Nem régi dolog, ahol az egész könyvtár egy házi és úti kalendáriumból állott...

Nem lehet eltitkolni, hogy a *res angusta domi*⁶ ... sokszor és talán fő oka ennek. Igaz az, hogy a lélek szükségei mindig a második rangba tevődnek, mert nem oly erősek, mint a testé. Ahol a mindennapi kenyér, a házi szükség, a háznép élelve egynéhány kvadrátölnyi⁷ földből pótoltatik, ott nem marad sem idő, sem lehetőség a műzsák szállásfogadására...

¹ Éghajlatunk (latin).

² Gazdag.

³ Papi lakás (latin): Itt általában lakást, otthont jelent.

⁴ Allatok.

⁵ Tengődő.

⁶ Latin kifejezés (ejtsd: resz ángusztá domi); a ház szegénysége, a szükség.

⁷ Négyzetölnyi.

A természet együgyű és izes örömeit szoptam én is jóltevő emelőiből. Háládatlan lennék ezen jó anya iránt, ha a mezei életnek minden határozás nélkül csak rossz következtetéseket tulajdonítanék. De hogy a mezei élet nagyrészből a tudományok terjesztésében akadály, azt nem lehet meg nem vallanom. A magános, félrevaló élet, az elzárkózás a világtól, elzár a gondolkodástól is. Az a kis darab föld, amelyen lakik a mezei ember, az ő egész horizontja.⁸ Nem tudja mi történik faluján kívül, és azt hiszi, hogy megyéjének határdombjain túl már ott kezdődik a Fekete-tenger. Minden figyelmetessége abban az egy ujjnyi perifériába⁹ szorul, amelyen született és amelyen él. Minden törekedése itt határozódik... Sivatag üresség uralkodik az ily fejekben...

...A tehetségek halva fekszenek. Meggátolja a henye és vad életmódja azoknak kifejlődéseket. Nincs alkalmatosság, mely csomójából kioldozza, nincs indító ok, mely mozgásba hozza, nincs fermentum,¹⁰ mely azokat felforrallja.

Balítéletek, tudatlanság és vakság ezeknek következményei...

2.

...Eredeti munkák gyarapítják a tudományokat, csinosítják a nemzetet és emelik fel a nagy nemzetek ragyogó sorába. Nagy akadály az nálunk a tudományoknak, hogy nálunk termett eredeti munkák még eddig nincsenek. — Nincsenek! még egyszer jól megfontolva mondom. Avagy lehet-e munkáknak nevezni azokat a kis munkácskákat, melyek vidéken termettek, vagy azokat a munkákat, melyeknek nincs egyéb neveknél, ami eredeti, és amelyet csakugyan idegen hulladékból kapargattunk össze?

Aude, incipe!¹¹ — Ezt szeretném hangoztatni minden írónak fülébe, aki érzi, hogy méltó ezen nevezetre. A tolmácsolás nem haszon, kis érdem...

Kármán József programadó értekezésének a magyar művelődésre (csinosodásra) vonatkozó főbb haladó gondolatait tartalmazzák szemelvényeink.

Az első részletet megelőző fejtegetésben azzal a felfogással száll szembe Kármán, amely szerint a mi éghajlatunk alatt nem születnek tehetségek. Cáfolatul arra hivatkozik, hogy „a bárdolatlan magyar (az egyszerű nép) véghetetlen pusztáinkon egészségesebb ítéllettel (ítélőképességgel) van felruházva, mint amott a csinos (művelt) külföldi az ő kevély városaiban”. Művelődésünk hátramaradottságának okát ő a feu-

⁸ Látóhatára.

⁹ Kerület, terület (görög).

¹⁰ Kovász (latin).

¹¹ Merj! kezd el! (latin).

dális életforma szűk viszonyaiban, a vidéki elszigeteltségben és a dolgozó nép szegénységében találja meg. Így bontakozik ki éles társadalomkritikája. Ez a felismerés legeredetibb gondolatainak egyike.

A második szemelvény az eredeti munkák programját hangoztatja az akkoriban divatos fordításirodalom vagy a külsőségesen magyarító átdolgozások helyett.

Fanni hagyományai

(Részletek)

1.

... Oh be jó itt... Veteményes kertünk ajtaja megett, melyen a gyümölcsösbe járnak, a sövényt vastagon befutotta a komló, amely általfonódik egy szép kökényfácskára, és ezen nyájas boltozat alatt áll az én kis asztalkám, amelynél olyan jóízű az olvasás. Ide lopom ki magamat sok vasárnap délutánján, és sok korán reggelen, mikor senkisémet lát, senkisémet bánt. Itt olvasok orozva,¹ itt írok, itt sírok orozva.

Oh te kedves zöld setétség, titkaim meghittje! mely édes alattad az ábrándozás, szabadabb alattad a pihegés, és midőn aládom érek, malomkőnyi nehéz teher esik le mellemről. A napsugarak csak helylyel-hellyel sütnék papirosomra, és barátságos csalfasággal látszanak hozzám beleselkedni... Egy komlószerű nyájasan s hízelkedve nyúlik által hozzám vállamon keresztül, s látszik ismert barátnéját általölelni... Oh be jó itt! Ez a hely engem oly jó szívvel fogad, mások — tölem mind idegenek... Kedves szomorúságú dongása hallik a méhecskéknél, melyeknek kasai túl a sövény mellett vagynak kirakva, barátságos mormolásuk olyan, mint a forrás álomhozó csergedése... Néha egy eltévelyedett, lézengő méh rövid látogatást ad hajlékomban... Kedves kis vendégem, örömmel látlak. Állapodj meg itt, nyugodj itt ki nálam! Nem félek a füláncoktól... oh mérgebb annál az embereké. Te azzal csak a bántót bünteted, egyező társaságokban közszerelemmel munkáltok... Az ember pedig az embernek teszi napjait keserűkké... Itt távol vagyok tőlök... Azért, oh azért oly igen jó itt!...

8.

... Valamely édes, nehéz, titkos, nem tudom mely érzés fekszik kifejtetlen, homályosan mellem rejtekében! Ha az éj titkokkal teljes árnyéka beteríti a földet, midőn a természet elszenderedett

¹ Titokban.

... ünnepel — akkor támadnak fel leghatalmasabban érzései... Oly édes, bájos érzés — és mégis fájdalmas. Az örömtől dobog szívem — és mégis könnyel telik szemem...

14.

... Ily édesen szenvedni; szomorkodni, anélkül, hogy tudnád miért?... az egyedülvalóságot jobban kedvelni minden mulatságnál; örömet magánosan lenni a világos tavaknál, a kőszálakon és a homályos erdőségekben, minden gyönyörűséget csak a kics természetből szívni vagy csak egyetlenegy léleknek társaságát kívánni, akinek ezt mind megmondhatnád, és aki azt mind elfogadná... Micsoda, oh micsoda állapot ez? Itt olvadnak egybe a menny gyönyörűségei a kínok helye gyötrelmeivel...

25.

... Kifáradtam. A személyek és tárgyak sokasága széjjel ragadozták képzelődésem, amely még eddig nyugvóhelyet nem talált. Leültem, és itt volt egy kis időm magamat körülnézni.

De — oh! látás, amely minden inaimon mint láng keresztülcsapott, látás, amely életem minden pontjait betöltötte... Egy ifjú! oh — milyen ifjú! — háttal az ablakhoz támaszkodott, két karját összekapcsolta, és gondolatokba merült. Tévelygett tekintetem, mindenfelé nézett, tántorgott, és újra — hatalmasan, minden erőn felül visszarántódott hozzá — a hasonlíthatatlanhoz. Orcám veres tűzzel égett, és szívem rettenetesen vert...

Reám tekintett... Mi az, mit a teremő egy tekintetbe helyeztet? Ez a szó minden hang nélkül, ez a beható, értelmes és minden hangot haladó beszéd, ami egy tekintetben fekszik... Oh, ez a tekintet, úgy érzem, úgy minden tetemimben, mit mondott ez a tekintet, és ki nem mondhatom...

Az én szívem repdesett elejébe annak, akit nem láttam, és most első látásra enyémnek esmértem, akit szívem hangosan, érthetően kiáltott: Ez az! Eltűnt előlem minden, az egész világ körültem semmivé lett, őt láttam, őt érzettem, csupán csak ezt a kívánva kívántat.

Bátortalanul, orcája gyenge pirulással bevonva, mintegy magán erőszakot téve, felém jő... Oh Isten! az ég és a föld feküdt rajtam. Az öröm, a félelem, boldogság, rettegés — minden, minden indulat tolongott mellemben. Mit szolt, nem tudom. Én mit szoltam, azt sem tudom... A táncban ezer hibákat, ezer zavart tettem — míg magamhoz jöhöttem...

... Szerettetni — egy szívvel, mely a mienkkel egyező hangon ver, összeolvadni, minden érütését, minden gondolatját egy atyafias lélekhez kötni; magát avval összekapcsolni, oly édesen! oly megbonthatatlanul! magát más teremtésben egészen általöntve érezni — szerettetni! magyarázhatatlan, megfoghatatlan és mégis oly tüzes elevenséggel érzett szó... szó, amely oly sokat jelent! oly sokat, hogy azt szó ki nem beszélheti!...

Változhat-e annyit vajon oly kevés idő alatt az ember, mint én változtam? Mi lett belőlem? Ha engem most látnál, nem az vagyok, aki voltam! magam magamat nem esmérem.

Az egész világ vidám formát öltött magára... Leesett a homályos fátyol, az a kedvetlen fedél, mely eddig minden dolgot beborított... A föld, ezelőtt egy tágas irtóztatóságok barlangja, most az édes örömek — nem, a gyönyörű elragadtatások lakhelye lett... A zúzmarával beterített fa, a fagytól csikorgó hó — szebb, mint azelőtt a viritó rózsabokor. A hideg szeretetlenség, mely azelőtt szívemet oly keserűen nyomta, elmúlt! szeretet, forró édes szeretet akad előmbe minden lépten... Minden élő állat barátom! — minden ember testvérem — általölelhetném mindazt, ami él, megcsókolhatnám most és szívesen megcsókolnám még mostoha testvérimet is, és még abban a szempillantásban is, amelyben kínoznak...

FANNI BÁRÓ L.-NÉHEZ B...-RA

R-ról, febr.

Elementél és itthagytál engem, egyetlen barátném! — elvesztetem benned meghittemet, tanítónémat — mindenemet!... Nem panaszkodom! Kevésbé kellene téged szeretnem, ha a magam gyönyörűségét a te boldogságodnak áldozatul vinni nem tudnám. Légy boldog! — én szenvedni fogok... Nem kérem barátságodat! Aki úgy szeret, mint te, nem tud elfelejtkezni. Retteghetnék, mert a nagyvilág tolongó vígsági között könnyen elrepül a távollevők csendes emlékezete; de te tudsz szeretni — azért tudom, hogy megtartom szívedet...

Oh kedvesem! nem tudod te, mely nagy szükségem lesz nekem távollétedben is vigasztalásodra... A szeretetnek zavar nélkül való arany órái elmúltak, a szerelem kínjai várnak... A kárt örülő² hír

² Kárörvendő.

megrútván és hazug nagyításával megbővítve vitte esméretségemet atyám elejébe... Tudod, mely hallatlan jelenés e tájon kettőnek tiszta szerelme, tudod, mely tele vannak előítélettel azok eránt, akik szeretnek, mert a szerelem náluk vad tűz — és a házasság haszonvadászó alku; amaz nagy gonosztétel, ez szabados, illendő mód... Képzeld innen atyám felindulását! Itt termett, és kegyetlen szemrevetések telt. Egyedül voltam szobámban, hová ebéd után bejött...

Ráncos szemöldökkel, melyeken komor szemrehányás feküdt, szembe fogván engem, azt kérdé sebesen:

„Ki az a T-ai? he...”

„Az atyja kapitány — ennél a háznál kedvelik.”

„Te is, úgy-e?”

Lesütöttem szemeim.

„He — hallottam szép híred... Nézd el ötöt. Alamusz macska nagyot ugrik, egeret fog... Azt tudtam, hogy vizet sem tud zavarni... Szerelmeskedni! várj rá! — Szedd össze magad, mert eljössz velem.”

„Amint parancsolja, uram atyám.”

„Ügyis! — itt nekem nem maradsz... Hát mi ember már ő? Ingyenélő, kóborló, se kenyere, se háza... Majd bizony! most pelyhesedik, máris a szoknyák után futos. Már abból mi lesz... Azt se tudja az ember, micsoda, kicsoda? — Ej — virgás³ neki, nem szerető...”

„Nem oly alacsony ő, mint gondolja uram atyám!”

„No — s hadd halljuk hát? Hol fekszik a jószága?⁴ neme? hát hol a familiája?⁵ Nem hallottam én se hírét, se nyomát... Nem oly alacsony? hát mi hát, micsoda tisztséget visel, hogy hónap számra csak a bálók után jár... Nekem nem maradsz egy szempillantásig is... Készülj!”

Reám csapta az ajtót és én... oh barátném! elfogyott a könny szemeiből... az csak az apró bajok enyhítése, az iszonyú gyötrelmek az a boldogsága sincs, hogy sírni tudna... Szívem összeszorult, és mozdulatlaná lettem.

51.

Derül a kikelet. Elevenség és élet gerjed mindenfelé tőle. Énbennem az éltető erő napról napra fogy. Elestek tetemeim, szegény szívemet durva héj borította be... Mint repdesett másszor tavasz

³ Virgács, vessző.

⁴ Vagyona, birtoka.

⁵ Családja.

eljötte! a legelső fecske, mely mellettem elcsapongott, a legelső gólya, mely a levegőben evezett, édes andalodásba hozott... A pacsirta fennen járó csavargó éneke öröm-hírmondó volt. A rózsabimbó, a kikircs, melyet először megláttam, örvendező kiáltásra fakasztott. Most megrezzent a fecske, a gólya képzelődésem félrevezeti, és a messzeség, elválás, elreppenés képeit támasztja fel bennem. A pacsirta halálos éneket dalol. A kikircs és a rózsabimbó (így sóhajtok) talán a jövő tavaszkor síromon nyílik. — Hová lettél, gazdag képzelődésem! amely akkor is gyönyörködtető valál, midőn édes szomorúsággal árnyékkoltál be! kiapadt-e szép folyamod? — vagy ki zavarta meg tiszta kristályodat? — A tavaszi fellegek, melyeket a magasság üregében a szellő renget, bús árnyéket hánynak a csirázó mezőre és széjjel szaladoznak zöld tábláján... Mint ezek, egy pillanatban úgy múlik el az én életem is. A mulandóság szomorú képei követnek itt, ahol lábam alatt, fejem felett s körülöttem ezer élet ered, és minden új életre felkél.

57.

Mindennapi estvéli fohászkodásom lett ez: bár ne érnem holnapot. Ez a gondolat kísér ágyamba, és reggel, midőn felébredek, szomorkodom azon, hogy fohászkodásom meg nem hallgattatott... Jól van! az én óráim még el nem érkezett. Mire vagyok én itt? A sírverem oly híves, oly csendes, oly megnyugodtató. A földben a gyötrelmek mind elmúlnak! Mikor a fű megnevekedik sírhalmomon, melynek ölébe én elrejtezem, és azt a szél lengeti, ott — vége lesz gyötrelmimnek!

1794—95

Kármán napló- és levélformában írt kisregényének részletei szinte teljes gazdagságukban mutatják be a szentimentalizmus jellemző vonásait. Sorozatukból egyúttal az énrégény cselekménye is kibontakozik.

A szemelvények Kármán művészi prózájának tanulmányozására is alkalmasak. Stílusa híven követi az érzelmek hullámzását, csupa hangulat és muzsika.

BACSÁNYI JÁNOS

1763—1845

Biztatás

A hazáért élni, szenvedni, s jót tenni,
Ügye mellett önként s bátran bajra menni,
Kárt, veszélyt, rabságot érte fel sem venni,
S minden áldozatra mindenha kész lenni —

Barátom! oly dolgok, melyek az embernek
Dicsőség mezején oszlopot emelnek,
S melyekért (bár, míg élsz, sokan nem kedvelnek)
A jók sírodban is áldanak, tisztelnek.

1783

A hagyományos négyes rímű 12-esekben megszólaló önfeláldozó, tevékeny hazaszeretet vallomása szép kezdete Batsányi, a forradalmi költő lírájának.

A franciaországi változásokra

Nemzetek, országok! kik rút kelepcebén
Nyögtök a rabságnak kínos kötelében,
S gyászos koporsóba döntő vas-igátok
Nyakatokról eddig le nem rázhatátok;
Ti is, kiknek vérét a természet kéri,
Hív jobbágyitoknak felszentelt hóhéri!
Jertek, s hogy sorsotok előre nézzétek,
Vigyázó szemetek Párizsra vessétek!

1789

Költészetünknek első és Petőfiig egyetlen igazi forradalmi verse, a francia polgári forradalom legszebb magyar visszhangja. Minthogy a költő mondanivalója lényegében megegyezett a II. József ellen támadt nemesi mozgalom törekvéseivel, a magyar nemesség pedig ekkor még azt hitte, hogy a francia forradalom csak a királyi trónust akarja megdönteni, a vers szabadon megjelenhetett a Kassai Magyar Múzeum 1789-i évfolyamában, sőt külön kiadásban is. 1792-ben azonban egy Sáros megyei nemes följelentésére vizsgálat indult meg a költő ellen, és a helytartótanács elrendelte a vers elkobzását.

A *jobbágy szó alattvalót* jelent, és így az 5–6. sor világosan a királyokra vonatkozik. A négyes rímet itt már a páros rím váltotta fel, amelyel Bessenyei és társai reformálták meg verselésünket.

A látó

Vidulj, gyászos elme! megújul a világ,
S előbb, mint e század végső pontjára hág.
Zengj, hárfá! Hallgasson ma minden reája,
Valakinek kedves nemzete s hazája;
S valaki a magyar változó ég alatt
Még a szabadságnak híve s ember maradt.

197

Ó ti! kiknek szívek örök buba merült,
Ím, reménytek nem várt vig napja felderült;
Ím, az igazságnak terjednek sűgári;
Dőlnek a babona fertelmes oltári,
Melyek a setétség fene bálványának
Annyi századoktól vérrel áradának
Ama dicső nemzet felkelt ím egészen,¹
Mely a két világnak megváltója lészen,
S melynek már láncoktól szabad vitéz karja
Mutatja, mit tehet egy nép, ha — akarja!
Az ember elnyomott örökös jussait²
Délre hozván,³ porba veri bálványait;
S míg köz ellenségink poklokra süllyeszti,
Hozzánk, ím! ölelő karjait terjeszti:
„Álljon fel az erkölcs imádandó széki!
Nemzetek, országok, hódoljatok néki!
Uralkodjék köztünk ész, érdem, igazság,
Törvény, s egyenlőség, s te, áldott szabadság!”

A föld kereksege megrendül e szóra,
S látja, hogy érkezik a régen várt óra.
A letapodtatott emberi nemzetnek
Csontjaiból épült trónusok reszketnek.
Rémülve szemlélik közelgető sorsok
A vérre sóvárgó koronás gyilkosok;
Ók! kiknek még imént százezrek halála
Csak egy intésekben, egy szavokban álla;
S kiknek több nagy város tüzes leomlása
Oly vala, mint annyi hangyaboly romlása!

Vidulj, gyászos elme! megújul a világ,
S előbb, mint e század végső pontjára hág.

1791

Bacsányi az 1790-es évek legelején aggodalommal látta, hogy a francia forradalom az európai reakció támadása folytán veszélybe került. Amikor a jakobinus diktatúra (a következetes forradalmiság) győzedelmeskedett a külföldi beavatkozáson, aggodalmát öröm váltotta fel. Ebből a fordulatból született meg a forradalmi költészetének csúcspontját jelző nagyszerű költemény. A látó (= próféta, látnok) maga a költő, aki a forradalom diadala nyomán megjósolja a szabadságnak nemzetközi méretekben való megvalósítását.

¹ A francia forradalomra gondol.

² Jogait.

³ Érvényesítvén, diadalt szerezvén nekik.

Levél Aranka Györgyhöz

(Részlet)

Méltóságos Úr!

Kedves Barátom Uram!

... Az idezárt verseket barátságos bizodalommal közlöm, s édes barátom uramtól irántok való egyenes ítéletét kikérem. Reményilem, fognak tetszeni. Én legalább érzem azt, hogy ez a darabocska is lehetne példa, hogy hatalmas és felséges a magyar nyelv. Kérem azonban kedves barátom uramat, hogy senkinek kezébe ne adja, se a szerzőnek nevét meg ne mondja; ha szinte olvasni találná is *meghitt* jó barátnak. Itt Magyarországon sok kém ólálkodik. Tudom, az erdélyi juhok közt sincs szűki a farkasoknak. De a magokat barátság neve alatt bészínlő rókák sem lesznek kevesen, valamint mi itt valók gyakran tapasztaljuk.

Itt a francia módon gondolkodó¹ emberek nagyon vigyáznak; s a józanul okoskodó és beszélő embereket is hamar jakobinusoknak nevezik. A (pap)ok különösen úzik régi mesterségüket, meg nem gondolván a vakok, hogy annál inkább ártanak rossz ügyüknek, s annál inkább siettetik bizonyos veszedelmeket.

És mindezekből, amiket történni látok és hallok, nem hozhatok ki egyebet, hanem hogy elmúlhatatlan a mi hazánkban is a revolúció (forradalom), mégpedig, mivel az *észnek józan világossága előre nem ment, révolution à la Hora és Closka² fog lenni*. De mit gondolnak ezzel, ha szinte általlátnák is az ilyen emberek? Nekem azt merte ezelőtt két esztendővel egy valaki mondani: *Mintsem a mi religionkban* (vallásunkban) *legkevesebb változás legyen* — (tudjuk mit értenek ők a *religio* neve alatt), *inkább vesszen el az egész magyar haza!*...

Magamat s a prénumeráció³ dolgát bizodalmasan ajánlom, s vagyok

Febr. 10. (1793.)

igaz tisztelettel
Bacsányi

Aranka György erdélyi író volt, a magyar nyelvű kultúra egyik felvilágosodott szellemű úttörője, az 1791-ben megalakult Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság főtársa. Bacsányi 1793-ban hozzá írt levele azért érdekes, mert a haladó irodalom és a forradalmi eszmék sorsát leplezi

¹ Felvilágosult.

² A francia kifejezés (ejtsd: revolúzion á la hora és kloska) értelme: forradalom Hora és Kloska módjára.

³ Előfizetés (Bacsányi a maga szerkesztette Kassai Magyar Múzeum számára érte előfizetők gyűjtését.)

le a Martinovics-mozgalom előtti években, és Bacsányi gondolkozásáról is fényt vet. Bacsányi saját verseiből küldött néhányat Arankának, de csak megbízható baráti terjesztésre kéri.

Hora és Kloska vezetésével a román parasztság 1784-ben felkelt a súlyos jobbágyterhek miatt. A felkelést katonaság verte le.

Szép a hazáért tűrni...

Szép a Hazáért tűrni, viselni rab-
Láncot s halált szenvedni dicső dörög.
Amely halandó él s vesz érte,
Nemzeteket nemesít nevével.

Ezt a kis verset írta fel Bacsányi börtöne falára, s ez is egyik oka volt elítéltetésének.

A rab és a madár

Te cifra kis madár!
Miért hagyád el már
Elmét kecsegtető,
S a búban elmerült
Gyötrelmes árva szívet
Veszélyes aggódásiból
Édesdeden serkentető
Érzékeny éneked?
Vagyis — mivel köszönjem én neked,
Hogy bús magánosságomban meglátogatsz?
S hogy (a mit embertől szívem hiába vár!)
Vigasztalást és kedvet adsz?
Ékes szavú, szép tollú, drága kis madár!
Mivel köszönjem én meg ezt neked?

Fel-felrepülsz rostélyos ablakomra:
Bizvást előmbe állsz,
S úgy kandikálsz
Majd bévasalt szűk rejtekembe,
Majd elfogyó sovány
Ábrázatomra,
S vigasztalásidért
Hálát mosolygó bánatos szemembe.

De nemsokára
Tőlem megint elválsz!
S a búnak e felhőkig-ért
Boldogtalan lakóhelyéről
Szárnyadra kelvén, újólaj leszállsz
A vár fokára,
Vagy még tovább ama
Sebes folyónak zúgó partjain
Büszkén emelkedő bokros halomra:
S onnan, szokott örvendezésed
Kellős, verőfényes hegyéről,
Onnan tekingetsz fel homályos ablakomra.

Ott hangzik újra kedves éneked
A fenyvesek tollas polgárinak
Bút, gondot elfelejtő,
S a városokban fonnyadó kevély halandók
Szemet-csaló tündér hívságínál
Százszorta méltóbb, boldogabb, s szebb életéről!
Ott hangzik édes éneked
A halmok, erdők, völgyek, s tér mezők
Szárnyas lakossinak
Önként jövő, szünetlen változó,
Mindenkor új, mindenha víg,
S mindég örömmel teljes ünnepéről!
Ott hangzik, ott zeng éneked
Az e kerek föld birtokánál,
A széles e világ
Minden javánál
Kivánatosb, áldott szabadság
Meg nem becsülhető nagy érdeméről!

Boldog kis állat! ártatlan, szabad lakossa
Ezen magas hegyek homályinak!
Víg hirdetője,
Szíves magasztalója
Nagy alkotód jóságínak!
Te szép, te kedves kis madár!
Édes enyhítője,
Egyetlen egy vigasztalója
Elbágyadott lelkem fájdalminak!
Mivel, mivel köszönjem én neked
Elmémet-ébresztő gyöngy éneked?

De íme! már meg itt hagyott...
Meg visszatére
Az esti szellők gyenge szárnyain
Előbbi mulatóhelyére,
Túl a folyónak partjain
Ama bokros halomra; — s ott,
A nyári dísziből kivetkező
Kis fának özvegy ágain,
Ott áldja, ott
Köszönti
A nyugalomra költöző
Arany-hajú szelíd napot:
Ott önti
Gyönyörködésre kisztó¹ mennyei
Kis torka fodros énekít,

S hangokra-olvadott szebb érzeményci
Messzére hajtanak minden bút, bánatot.
Tornyunkra felható édes lehelletit
Enyhülve szíjják bé sokat-türt szíveink,
S dobogva hajlanak le víg dombjának a völgy
Árnyékos öbliből
Felénk kóválygó lágy szellőicéhez:
És, fohászcodván
Megilletődött lelkeink
A szenvedők el nem feledkező
Irgalmas atyja székihez,
Keblünkbe hullanak le könnyeink!...

Elhallgatott: s majd ágról ágra száll,
Majd újra nagy-büszkén megáll;
És, mintha tudná,
Hogy szíveink érzésivel
Kényére játszik,
S hogy édesen mulattató
Szép énekéért
Méltán magasztaltathatik,
Füfelve néz mindenfelé, s kérdezni látszik:
Ha² tetszik-e?
S kitől miként hallgattatik?

¹ Készttető, bizttató, ösztönző.

² Vajon.

De néma csendesség uralkodik
Már mindenütt, s hallgat, figyelmez a vidék
Körül-belől.
Csak a felelő visszhang fondorkodik,
Csak ő cseveg, s ingerli még
A messze kősziklák felől.
Bámulva bámul és álmélkodik
E táj kis Orfeussa³ szép szaván
Még a folyó is — csendesebben
Hajtván bolyongó habjait.
A vár alatt,
S nem oly igen sietve,
Nem oly zajogva dúlván partjait,

S a kőfalat.
Zengj még tovább! zengj, ó kegyes
Kis énekes!
Enyhítsed árva szívemet,
Enyhítsed ah! s felejtesd el velem
Határt nem érhető keservemet.
És íme zeng!... De mely szokatlan,
Mely új erővel hangzik ezüst-szava?
Mint éled ah! s mely ellenállhatatlan
Vígágnak indul minden a partok körül!
Miként örül,
Miként süvít az ő
Hatalmas énekének
Hegy, völgy, mező!
Mely vig örökre gerjedének,
S miként felelgetnek mindenfelől neki
A szirtos oldalú hegyek
Láttatlanul enyelgő gyermekiei!

Téged, szabadság! téged énekel.
Nincs szíved, ember! hogyha nem érdekel;
Ha fel nem indíthatnak édes
Hangjai zengedező szavának —
Mebájoló kedves szavának,
Mely által új
Életet ad az egész tanyának!

³ Mitikus görög költő, aki lantjának hangjával mindent elbűvölt; megmozgatta a fákat és szirteket, megszelídítette a vadakat.

Aldás reád,
Ó édes,
Kis énekes!
Aldás reád!!
Ne ártsanak néked soha
E vad vidéknek éhes ölyvei!
Ah! el ne érjenek téged soha
Kegyetlen üldözöd vérengző körmei!

1795

Az 1795-ben írt *Kufsteini* elégiák legszebb darabja. Kufstein vára, amely börtönül szolgált, az ausztriai Tirolban épült, az In folyó partján, egy meredek sziklafalon. Bacsányi verse remek kifejezése a börtönben sínylődő forradalmárok és szabadságharcosok szenvedéseinek és szabadságvágyának. A börtön körül éneklő kis madár a szabadság jelképévé válik. A költemény újszerű verselést mutat: a jambikus ritmus különböző hosszúságú, változatosan rimelő verssorokban szólal meg, szinte követve a kis madár szeszélyes röpködését.

Egy szerencsétlen ifjú sírjánál

Őnéki megnyitotta már	Ti szüzek! s ti is, ó Tiról
Révét a jóltévő halál:	Ifjú polgári! jöjjetek,
A mi hajónk habok közt jár	S az emberség barátiról
S nem tudjuk, partot hol talál!	Barátom sírján zengjetek!

De szűnjenek már jajjaink,	Hazámnak egy jobb gyermeke
Ne háborítsuk hűlt porát,	Fekszik hazátok széliben,
Ne vádolják panaszaink	De hangzik most is éneke
A minden élet egyg urát	A nagy Dunának mentiben.

Elúzi majd a jobb idő	Nyugodjanak bár hamvai
Ügyünk setét homályait,	E messzi tartományokon,
Kifejti s délre hozza ¹ ő	Él híre polgártársai
Sok szenvedésünk titkait.	Emlékezet-táblájokon.

Nevének fénye, míg Bihar
Fennáll, homályba nem menend;
Ragyogni fog, míg a magyar
Magyar s szabad polgár leend.

1795

¹ Világosságra deríti.

A „szerencsétlen ifjú” Bacsányi barátja és költőtársa, Szentjóni Szabó László volt, aki Kufsteinban halt meg tüdőbajban 1795. október 10-én. Tirolt, ezt az osztrák tartományt, azért emlegeti a költő, mert annak kufsteini várába volt bebörtönözve ő is, Szentjóni Szabó is. Az utolsó versszak arra céloz, hogy Szentjóni Szabó bihari származású volt. A vers arra is bizonyoság, hogy Bacsányi a Martinovics-mozgalom leleplezése után, a börtönben sem vesztette el a szabad jövőbe vetett hitét.

**A ritmus csak
szolga...**

„A ritmus csak szolgál,
Szolgálat a dolga”!
Ez a versszerzés oly titka,
Melyet aki tudna, ritka.

**Érzem s naponként
látom azt...**

Érzem s naponként látom azt,
Hogy életem végére jár;
Isten hozzád, édes hazám!
Isten hozzád örökre már!

Két apró vers Bacsányi 1796 utáni költői terméséből. Az első a l'art pour l'art elvének, a formai elemek öncélúságának elvetését, a másik az élete végéig hazájától távol, száműzetésben élő költő búcsúját fejezi ki.

VERSEGHY FERENC

1757—1822

A marsziliai ének

Ébredj hazánknak bajnok népe,
ragadd ki híres kardodat,
nevednek esküdt ellensége
döhödve hozza láncodat.

A vérszopó tirannusfajzat¹
melledre szegzi fegyverét
s véredbe mártja rút kezét,
ha szolgálatra nem hurcolhat.

Fegyverre, bajnokok,
levente magzatok!
Rontsunk, rontsunk
a vérszomjúkra,²
szabdaljuk halmokra!

¹ Zsarnokfajzat.

² A vért szomjúhozókra.

A zsoldos martalékok nyája³
ordítva habzik ellenünk,
halált visítgat trombitája,
remeg szavára életünk.
Szerelmes asszonytársainkat
örök bilincsre kergeti,
honunkat földig égeti
s pallosra hányja magzatinkat,
Fegyverre, bajnokok stb.

E szívtelen rabok dagálya
győzhessen egy nagy nemzetet?
Az emberjussnak kent nadálya⁴
igázzon férfiszíveket?
Csordája béres árulóknak,
mely kész eladni a hazát,
hogy hordozhasson pántlikát,
just szabjon egy szabad országnak?
Fegyverre, bajnokok stb.

Reszkess, lator, tirannus pára.
jutalmad napja érkezik,
fejedre száll a vérnek ára,
mely érted ingyen öntetik.
Tanácsnokidnak dőre pártja
önként koholja vesztedet,
e nemzet lesz, ki fényedet
örök homállyal elborítja.
Fegyverre, bajnokok stb.

Öld, bajnok, a gaz despotákat,⁵
kik embervérben fürdenek,
s kik megtapodván jussainkat,
lopott bíborban fénylenek.
De szánd meg embertársainkat,
kiket magokhoz csaltanak,
vagy másképp arra bírtanak,
hogy ostromolják honnainkat.
Fegyverre, bajnokok stb.

³ A pénzen vásárolt sereg.

⁴ Plóciája, elősködője.

⁵ Kényurakat.

Édes hazánknak szent szerelme,
segítsd vitézid karjait,
kedvelt szabadság istensége,
törd össze népünk láncait.
Küldjétek ütköző csatánkhoz
a győzedelmek angyalát,
hadd űzze a vak despotát
pokolnak kormos ajtajához.

Fegyverre, bajnokok,
levente magzatok!
Rontsunk, rontsunk
e vérszomjúkra,
vagdaljuk halmokra!

Verseghy Ferenc, a Martinovics-mozgalomban részt vett papköltő 1794-ben fordította le a francia forradalom híres irdulóját, a *Marseillaise*-t. A tolmácsolás híven követi az eredeti szöveg forradalmi lendületét, erős kifejezéseit, magával ragadó ritmusát. A fordítás nemcsak értékes költői teljesítmény, hanem forradalmi tett is volt Verseghy részéről.

SZENTJÓBI SZABÓ LÁSZLÓ

1767—1795

Töredékek Rousseau munkáiból

... Az ember és a polgár, akárki legyen, nem hozhat semmi egyéb jószágot a társaságba,¹ mint önnön magát: minden egyéb javait akarhatja ellen bírja, és ha valaki gazdag, vagy nem él gazdagságával, vagy mások is élnek vele. Az első esetben mástól lopja el azt, amitől magát megfosztja, a másikban pedig éppen semmit sem ad, és így a társaság terhe egészen rajta marad, mindaddig, míg magával nem fizet. — „De az én atyám szolgált a társaságnak, midőn azt nyerte.” — Meglehet, az atyád a maga adósságát fizette le, de nem a tiédet; te annál többel tartozol másnak, mivel gazdagságban születtél. Nem helyes, hogy az, amit egy ember csinált, mást az alól felszabadítson, amivel tartozik; és egy atya sem hagyhat a fiára olyan just, hogy másoknak haszontalan legyen. Aki heverve költi el azt, amit nem maga nyert, lopja azt; és az, aki tőkepénzéből él, akit a társaság ingyen fizet, az én szemeimben keveset különböz a haramiától, ki az úton járók javaiból él. A társaságon kívül a magános ember, ki senkinek semmivel sem tartozik, úgy élhet, amint néki

¹ A társadalomba.

tetszik; de a társaságban, hol a mások rovására él, tartozik személyével és munkájával használni, mégpedig minden kifogás nélkül, akár gazdag, akár szegény, akár erős, akár gyenge legyen. Minden ingyenélő polgár gazember.

Szentjóni Szabó 1790 körül részleteket fordított le Rousseau, a nagy francia író és filozófus *Emil* című pedagógiai irányregényéből. Ezek a részletek a kassai Magyar Múzeumban jelentek meg. Már kiválogatásuk is fényt vet arra, meddig jutott el a költő a forradalmi gondolkodás útján.

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY

1773—1805

Az estve

A napnak hanyatlik tündöklő hintaja,
Nyitva várja a szép enyészet ajtaja,
Haldokló sугári halvánnyá léznek,
Pirúlt horizonunk¹ alatt elenyésznek,
Az aranyos felhők tetején lefestve
Mosolyog a híves szárnyan járó estve,
Melynek új balzsammal² biztató harmatja
Cseppecskéit a nyílt rózsákba hullatja.
A madárkák meghűlt fészkeknek szélein
Szunnyadnak búcsúzó nótájok rendjein.
A kis filemile míg magát kisirta,
Szomorún hangicsált fészken a pacsirta.
A vadak, farkasok ülnek szenderedve,
Barlangjába belől bömböl a mord medve.

Ah! ti csendes szellők fuvallati, jertek,
Jertek füleimbe ti édes koncertek.³
Mártsátok örömbé szomorú lelkemet;
A ti nyájasságtok minden bút eltemet.
Lengjetek óh kellő Zefírek,⁴ lengjetek,
Lankadt kebelembe életet öntsetek!
Mit érzek? . . . míg szólok, egy kis nyájas szellet,
Rám gyengén mennyei illatot lehellelt.

¹ Látóhatár.

² Gyógykenőcs, itt: enyhülés, vigasz.

³ Hangversenyek, hanghatások.

⁴ Szellők.

Suhogó szárnyával a fák árnyékinál
Egy fűszerszámozott teátrumot⁵ csinál;
Melybe a gráciák⁶ örömmel repülnek,
A gyönyörűségnek lágy karjain ülnek;
Hol a csendes berek barna rajzolatja
Magát a hold rezgő fényénél ingatja.
Egy szóval e vidám melankóliának⁷
Kies szállásai öröme nyílnak.

Késsél még, setét éj, komor óráiddal,
Ne fedd bé keuvemet hideg szárnyaiddal:
Ugyis e világba semmi részem nincsen,
Mely bágyadt lelkekre megnyúgovást hintsen;
Mikor a viágnak lármaját sokaidom,
Kevélynek, tösvénynek csörtetését hallom,
Mikor az emberek körültem, zibongnak,
S kényektől részegen egymásra tolongnak.
Bódult emberi nem⁸ hát szabad létedre
Mért vertél zárókót⁹ tulajdon kezedre?
Tiéd volt ez a föld, tiéd volt egészen,
Melyből most a kevély s tösvény dézmát¹⁰ vészen.
Mért szabtal hát határt önfiad között:
Ládd-é, már egymástól mind megkülönbözött,
Az „enyim”, a „tied” mennyi lármat szüle,
Miolta a „miénk” nevezet elüle.¹¹
Hajdan a termő föld, míg birtokká nem vált,
Per és lárma nélkül annyi embert táplált,
S többet: mert még akkor a had és veszettség
Mérgétől nem veszett annyi sok nemzetség.
Nem volt még koldúsa akkor a törvénynek,
Nem született senki gazdagnak, szegénynek.
Az igazságtevő határkö és halom
A masét bántani nem hagyó tilalom
Nem adott még okot annyi sok lármarra.
Mért az elégség volt mindennek határa.
Nem állott volt még ki a kevély uraság,
Hogy törvényt hallgasson tőle a szolgaság;

⁵ Kellemes, illatos színházat.

⁶ A kellem istennől.

⁷ Elérzékenyületesnek „melabúnak”.

⁸ Az emberiség.

⁹ Bilincset.

¹⁰ Adót.

¹¹ A magántulajdon megszületése óta.

S rozskenyérhajból is karácsonya legyen,
Hogy az úr tortátát s pástétomot egyen.
Nem bírt még a király húsz, harminc milliót,
Nem csikart ki tőlük dézmát és porciót,
Melyből boldogokká tudja őket tenni,
Azaz tonkin fészket¹² legyen miből venni.
Nem bújt el a fősvény több embertársától,
Hogy ment legyen pénze a haramiától,
Akit tán tolvajjá a tolvaj világ tett,
Mert gonosz erkölccsel senki sem született.
Nem is csuda, mert már a rétek árkolva,
És a mezők körül vagynak barázdolva;
Az erdők tilalmas korlát közt állanak,
Hogy benne az urak vadjai lakjanak;
A vizek a szegény emberekre nézve
Tőlük munkált fákkal el vagynak pécézve.¹³

Te vagy még egyedül, óh arany holdvilág,
Melyet árendába¹⁴ nem ad még a világ.
Te vagy még, éltető levegő! amelyen
Indsenéri duktus¹⁵ nem járt semmi helyen,
Téged még, óh legszebb hangú szinfónia,¹⁶
Ingyen is hallgathat minden ember fia;
S titeket, óh édes erdei hangzások,
Hallhatnak a szegény pásztorok s munkások,
Mikor a mesterség gyáva hangjainál¹⁷
A kényes nagy világ fárasztó bált csinál.

Óh áldott természet! óh csak te vagy nékem
Az a tetőled nyert birtokom s vidékem,
Melynek én örökös földes ura lettem,
Mihelyt teáltalad embernek születtem.

1792

A feudális társadalmat keményen bíráló, felvilágosodott Csokonai legjellemzőbb lírai költeménye. A Diétai Magyar Múzsában csak a bevezető és befejező rész jelenhetett meg. A kéziratban maradt középső rész („Bódult emberi nem...”) remek költői eszközökkel kifejezett társadalomkritika, a fiatal Rousseau nyomán, de a magyar viszonyokra alkalmazva. A „kevély uraság” a feudális birtokost, a „fősvény” inkább a pénzgyűjtő polgárt jelenti Csokonai szóhasználatában. A költemény

¹² Ehető fecskéfészek.

¹³ El vannak rekesztve.

¹⁴ Árendába ad; bérbe ad.

¹⁵ Mérnöki lánc; földmérésre használják.

¹⁶ Összhangzatos muzsika.

¹⁷ Mesterkélt, nem igazi módon.

haladó értékének csak az szab korlátot, hogy Csokonai, mint Rousseau is, egy régebbi társadalmi formát állít olvasói elé eszményképül, és itt még nem veti fel azt a kérdést, hogyan lehetne annak jó oldalait a jövő távlataiban megvalósítani.

Csokonai itt még a párosrimű 12-es versformát használja. Költői kifejezőkincse már ebben a korai versében is nagy költőnek mutatja.

Konstancínápoly

(Részlet)

... A roppant templomok, nézd, miként kérkednek
Nevével a benne lakó Muhamednek!¹
Amelyekbe sok szent bögéseket halla
Az ezekben igen gyönyörködő Allah,²
Ki örül, hogy nevét a fehékekbe hányja
Zöld selyem turbánban fénylő muzulmánja,³
S könyörülvén hozzá esdeklő táborán,
Szentebb lesz az ilyet ígérő Alkorán.⁴
Ti is itt állotok, kőszálnyi mecsetek,
Melyek a fellegek közé rejteztetek!
Hegyes tetőköknek aranyozott holdja
Fényével az égi holdak számát toldja.
Oh, e népre! óh mely sűrű felhőt vona
A szentség színével bémázolt babona!
Denevér babona! bagoly vakbuzgóság!
Meddig lesz körmöd közt a mindenhatóság?
Míg⁵ ülsz a királyok koronáján, kincsén?
A vitézek kardján, s a népek bilincsén?
Míg az emberi nem hajdan a természet
Együgyű keblében nyugva heverészett,
Nem emelted még fel kiáltásod szavát,
Hogy keresd a vak éj fiainak javát,
Boldog volt a világ! s e hiú név: Szentség,
Nem volt a legszörnyűbb gonoszokra mentség,
Állott a természet örök építménye,
Élt az emberiség legszentebb törvénye.
De miolta ennek sok romlást szenvedett
Oldalába raktad, bal madár! fészkedet:

¹ Mohamed (571–632), arab próféta, a mohamedán vallás megalapítója.

² A mohamedánok istene.

³ Muzulmán: mohamedán.

⁴ A mohamedánok szent könyve.

⁵ Meddig?

Azolta számodra rakja a lenyomott
 Értelem azt a sok felséges templomot;
 Azolta adjá ki a kenyért házából,
 Kikapván éhkel holt kicsinye szájából
 A szent névre vágyó balgatag anya is,
 Hogy tudjon mit rágni dervised⁶ foga is.
 Sok bolond kiadja utolsó fillérét,
 Leteszi a mennynek árendáját⁷ s bérét,
 Hogy mikor az oltárt építik számodra,
 Kecskeszórt vihessen ő is oltárodra.
 Nappali altodban látsz ezer álmokat
 S éjjel a népek közt húholod azokat.
 Jöjj ki a nappali fényre, hadd láthassunk,
 S mennyei képedet látván, imádhassunk.
 Te a vak homályban rakod a templomot
 És onnan ígéréd a paradicsomot.
 S csak bétolongjanak hozzád a moséba,⁸
 Az észet és a virtust hagyod csak kardéba.⁹
 Hát már hogy valaki bőjtölget pénteken,
 Hogy étlen s mezítláb jár a szent helyeken,
 Olyan nagy érdem-é egy-két liturgia,¹⁰
 Hogy az ember azzal lehet isten fia?
 S hogy paradicsomba és mennybe részt vegyen,
 Szükség, hogy skeleton¹¹ és zarándok legyen?
 Különben nem lehet idvezült törökké,
 Ámbár emberséges ember volt örökké.
 Egy paradicsomot magának így tetet
 Minden nemzet s abból kizár más nemzetet.
 Természet! emeld fel örök törvényedet,
 S mindenek hallgatni fogják beszédedet.
 E kézzel fogható sötétség eltűnik,
 Az éjnek madara huholni megszűnik,
 Egy jóltévő világ a mennyből kiderül,
 S a sok kigondolt menny mind homályba merül.
 Ah, ti máris abból fakadt indulatok!
 Nyelvemre harsogóbb hangokat ontsatok.
 Emelkedj fel lelkem! — előre képzelem,
 Mint kiált fel szóval egyet az értelem,

⁶ Dervis: mohamedán szerzetes.

⁷ Bérét.

⁸ Mecset, mohamedán templom (arab).

⁹ Veszendőbe.

¹⁰ Vallásos szertartás (latin).

¹¹ Csontváz, csonttá-bőrré soványodott ember.

S azonnal a setét kárpitok ropognak;
 A szívről az avult kérgék lepattognak;
 Tárházát az áldott emberiség nyitja,
 Édes fiainak sebeit gyógyítja;
 A szeretet lelke a földet bételi,¹²
 S az ember az embert ismét megöleli;
 Eloszolnak a szent s a panaszos hangok,
 Boldogító ércé válnak a harangok.
 Azzal sok száz embertárson segítenek,
 Amin most egy cifra tornyot építenek.
 Siess, késő század! jövel, óh boldog kor!
 Én ugyan lelketlen por leszek már akkor,
 De jöttödre vígan zengem énekemet:
 Vajha te csak egyszer említenél engemet!
 Úgy e bagoly világ nem rémitne tőle,
 Nemes utálással halnék ki belőle.

1790—1794

A felvilágosult Csokonai másik jellemző verse. A költő Konstantinápolynak, a keleti kereszténység egykori központjának leírásába szövi bele a józan értelemmel ellenkező vallásos fanatizmus kritikáját. Látszólag csak a mohamedán vallásról beszél, de csakhamar kitűnik, hogy általában korának vakbuzgóságát kárhóztatja: *pénteki bőjt* ugyanis csak a keresztény vallásban van, a mohamedán templomban *harang* sincsen.

Az álom

(Rövidítve)

Jön az álom, s mindent pihenésre hajta,
 Az éjjelnek barna palástja van rajta,
 Beborítja véle a földet s az eget,
 Alóla altató mákolajt csepeget,
 Melynek hús balzsama a benne feredett
 Szemhéjaknak édes nyúgovást engedett.
 Lány karjain fáradt érzékenységet¹
 Ringatja s egy másik világba tesz minket.
 Hol sok ezer képpel elménk játszodtatja
 Valóság képébe tűnő ábrázatja.
 Most az öröm arany hegyeit ígéri,
 Az áldás javait bő marokkal méri.
 Majd a félelemmel rettentí lelkünket
 S a kétség szélére viszi életünket.

¹² Betölti.
¹ Erzékeinket.

De akár mint tűnik képzelődésünkbe,
 Valódi örömet terjeszt ő szívünkbe;
 Ápolgató karral kötésink feloldja,
 Ellankadt erőnkhez új erejét toldja,
 Megtört érzésinket simítja kezével,
 Új életre hozván gyógyító mézével,
 A terhes gondokat rabláncához fűzi,
 Szívünk ből a Lethe² partjaira úzi.
 Minthogy a világi bajoknak érzése
 Éltünknek legnagyobb terhe s szenvedése,
 A halálnak képét öltöztvén magára,
 Bennünket hóltakká tészzen utoljára.
 Úgy vagyon, hóltakká tészzen, és hogy élünk,
 Csak egy kis szuszogás hiteti el vélünk,
 Oh mikor szűnik meg e kis szuszogás is,
 Mikor alszik el még maga az alvás is?
 Mikor száll testemre az a vén nyugalom,
 Amellyel örökre bíztat a sírhalom?
 Oh halál, a szelíd álomnak testvére!
 Mikor vetsz örök zárt szemem fedelére,
 Hogy a semmiségbe testem viassz szálljon,
 S belőlem csak egy por és csak egy név váljon?
 Igen is, mind ez az, amit a sors adhat,
 Te tőled belőlünk egyéb nem maradhat,
 És amely sok pompát a hólt körül látok,
 Csak festett nyoszolya s himes superlátok.³
 Ez örök álomban úgy fogunk aludni,
 Hogy arról magunk sem fogunk semmit tudni.
 És amit beszélnek a halottak felől,
 Hogy holmit csinálnak még sírjokon belől,
 Azok az élőknek setétes álmai,
 Mert csendesek minden hóltak alvásai.
 Alusznak ők mélyen, mi pedig, kik élünk,
 Órólok álmokat látunk és beszélünk.
 Alusznak. — De ugyan lehet-é az álom?
 S ha álom, miben áll? én fel nem találok.
 Hiszen semmivé lesz, ami semmi vala,
 Azaz földdé válik testünknek porfala;
 Előbb egy bűzhödtség bálványává léssen,
 Bomlani kezdenek a részek egészen.

² A feledés folyója az antik mitológia alvilágában. (Ejtsd: léte.)

³ Superlát (szuperlát): függöny, lepel (latin szó).

A folyó, a könnyebb magát feljebb vonja,
 S a göröngy közt marad csak a skeletonja,⁴
 Ez is nemsokára, bár acél volna is,
 Egy rakás agyaggá változik maga is,
 Az olajos részek az aërbe⁵ mennek,
 S sírjok körül lidérc formában jelennek,
 A sós és a kövér részecskék meggyűlvén,
 Föld színén maradnak, s összevegyesűlvén,
 Azokat felszívják a fűnek gyökerei,
 Melyből azt a kövér nedvességet nyeri...
 ... Így lesz az élőlől földi és ásvány rész,
 A földi részekből plánta s növény lész,
 Melyet ha az élő állatok megesznek,
 Belőle magoknak lételt s növést vesznek.
 Így aluszunk mi! — de vigyáz a természet,
 S nincsen munkáiban hizak⁶ és enyészet.
 Pontos forgásának örök karikája
 Egynek elfogytával másikat táplálja.
 Mi voltam magam is! míg még nem születtem,
 Míg fűből s állatból e testet nem vettem?
 Aludtam mélyen a csendesség ölében,
 A magam-nem-tudás csendes éjjelében.
 Még a természetből mint egy annak meghólt
 Részecskéje akkor ki nem fejlettem volt.
 Így fogok bomlani ujonnan beléje,
 Mint annak egy piciny meghólt részecskéje.
 A koporsó után éppen azt képzelem,
 Ami bölcsöm előtt történt vala velem:
 Aluszom, jó álom, mihelyt elenyészek,
 S élőlől egy rakás minerale⁷ lészek.

1794

A költeményt Csokonai még 1795 előtt írta, két részletben. A mindennapi álomról szóló első rész kollégiumi téma-vers lehetett, amelyeket a diákoknak kellett írniuk. A filozófiai részt — elsősorban Holbach, a francia felvilágosodás egyik materialista filozófusa nyomán — 1794-ben írhatta hozzá. Ez a korai materializmus legszebb költői megfogalmazása irodalmunkban. Gondolatmenete világos és logikus: a mindennapi alvás eszébe juttatja a költőnek „a szelíd álomnak testvérét”, a halált. A halott teste anyagi elemeire bomlik, s az anyag örök körforgásának útján viszszatér a természetbe. A halál után ugyanaz vár az emberre, ami születése előtt volt osztályrésze.

⁴ Csontváz (görög eredetű szó).

⁵ Levegő (latin szó).

⁶ Hízag.

⁷ Ásvány (latin szó).

Amikor Rhédey gróf feleségének temetésére egy-két nap alatt filozófiai mélységű búcsúztatót akart írni, a költő ezt a versét is (az „Oh halál, a szelíd álomnak testvére” sortól kezdődően) beleillesztette a *Halotti versek* közé, s Confucius, a legnagyobb kínai filozófus (i. e. V–VI. század) ajkára adta. Az egész búcsúztató aztán *A lélek halhatatlansága* címmel jelent meg nyomtatásban.

Tempefői

(Részletek)

Csokonai maga „satírai játéknak” nevezte színművét, amelyben hatásosan bírálta a feudális társadalom kultúráját. Eszmei mondanivalójának lényege: a feudális uralkodó osztályok műveltség-ellenesek, a nemzeti kultúrát és irodalmat semmire sem becsülik. Az 1. felvonás bemutatja, hogy Fegyverneki gróf és Serteperti báró felfogása mennyire eltér a gróf kivételesen okos és művelt leányának, Rozáliának irodalomrajongásától.

MÁSODIK FELVONÁS

II. jelenés

BETRIEGER *(német ruhában)* és TEMPEFŐI

BETRIEGER: Alázatos szolgálja az úrnak.

TEMPEFŐI: Igaz híve Betrieger úrnak. Hát hogy van a tipográfia?¹ tessék leülni az úrnak.

BETRIEGER: Most új könyvet tétettem a sajtók alá, az első egy francia munka, amelyet németre fordítottván, a minap ki-nyomtattam.

TEMPEFŐI: Az a komplimentes,² vagy micsoda?

BETRIEGER: Éppen az; a másik hasonló német munka a kopókról, s egyéb affélékről.

TEMPEFŐI: Micsoda embernek a költségén jön az ki?

BETRIEGER: Tulajdon magam költségemen. Én állhatatosan hiszem, hogy a magyar uraságok nem hagyják azokat rajtam penészedni.

TEMPEFŐI: Élhiszem, de hát az enyim?

BETRIEGER: Az úr. Gr. Fegyvernekije³ már kijött, és éppen abba fáradtam az úrhoz, hogy mivel az a poéma⁴ már egészen megvan, instálom alázatosan az urat, a nyomtatás árát méltóztassa lefizetni.

TEMPEFŐI: Meddig várakozhatna el az úr?

¹ Nyomda, nyomtatás.

² Kompliment (francia): udvariasság, udvarias mondás.

³ Tempefői műve gróf Fegyvernekiről szól.

⁴ Kötetmény (latin).

BETRIEGER: Higgye el az úr, becsületemre mondom, senki fiának nem cselekedtem volna ötven aranyok alatt, de minthogy az úr jó esmerősöm, én az úrtól többet nem kívánok harminc arany-nál. Nagy munka az uram!

TEMPEFŐI: Meddig várakozhatna el az úr?

BETRIEGER: Egy nap sem.

TEMPEFŐI: Egy nap sem? óh jéh!

BETRIEGER: Úgy nagyon.

TEMPEFŐI: Az úr nem szorult az árára.

BETRIEGER: Hála istennek, éppen nem.

TEMPEFŐI: Várakozzon hát az úr egy keveset.

BETRIEGER: Nem lehet.

TEMPEFŐI: Nem lehet? — Légyenek hát az úréi az exemplárok.⁵

BETRIEGER: Nekem nem kell.

TEMPEFŐI: Nem kell? és vajon miért?

BETRIEGER: Én nem vagyok magyar, mégis károm után okos va-gyok. Mit érnék én azzal?

TEMPEFŐI: Én mind általadom az úrnak; egyebet nem kívánok, hanem hogy énnékem tíz exemplárt, amit mondtam volt, hogy a hollandiai papirosra nyomtassa az úr, küldjön el.

BETRIEGER: Énnékem harminc arany helyett olyan portékát akar az úr adni, aminek én egy schilling hasznát sem vehetem.

TEMPEFŐI: Ha mindjárt tíz kr-on⁶ adja is az úr, mégis könnyen kikapja belőle a harminc aranyat.

BETRIEGER: De uram, úgy egy-egy aranyon kell adni exemplár-ját, különben benne vész a pénz.

TEMPEFŐI: Nem értem az urat.

BETRIEGER: Harminc exemplár tudom hogy elkél, mert az ötven-két vármegyében van harminc személy, aki vesz belőle.

TEMPEFŐI: S több nem venne?

BETRIEGER: Nem mondom, hogy a pesti és budai görögök a többi-jét citrom és mazsola takarni meg nem veszik egy-egy kr-on, de a semmi sem.

TEMPEFŐI: Uram! okosodik a világ, talán szaporodni fognak azok is, akik egy kopó árát nem sajnálnak húsz-harminc könyvért adni.

BETRIEGER: Megengedem, hogy okosodik; de én azért most is jobb szeretnék ebáros lenni, mint könyváros.

TEMPEFŐI: Ebáros, mint könyváros? Sokat mond az úr!

BETRIEGER: Uram, én Magyarországra szólok; sőt arra sem egy-átaljába; mert itt is elkél a német könyv, kivált ha dibdabsá-

⁵ Példányok.

⁶ Krajcárért.

gokról van. De ha egyszer magyar könyv, és pedig a nemes erkölcsöket élesztő, már amellettt éhbel is meghal az ember.

TEMPEFŐI: Hát olyan alávalóknak ítéli az úr a magyar munkákat, és oly becstelennek a mi nemzeti nyelvünket, hogy érdemtelen egy-két fillérre?

BETRIEGER: Én az urak magyar hazájabeli rendeknek ítéletéből ítélek. Ők az ő nemzeti nyelveket nem szeretik, sőt úgy mondhatom, hogy gyűlölik is, amely szégyen, gyalázat a legokosabb XVIII. százban.

TEMPEFŐI: Megvallom, szégyenlem nemzetemet, aki ily mélyen hortyog a megrögzött parasztság álmában, hogy akkor sem nyitja fel szeméit belőle, mikor az idegenek által körüle lobbantott fény eleven színekkel kinyilatkoztatja a szégyennek és dicsőségnek határait. Ha olykor a bárdolatlanság meghasogatott szőnyegén kikukucska is a nemesebb politurára,⁷ önnön maga vét kettős fedelet pislogó szeméinek lomha héjaira.

BETRIEGER: Én már tudom, mibe áll a magyar literatúra; tudom, meddig terjeszkedik ki a magyar erszény; ezért mondom, nem merem felvállalni az úr exemplárjait. Hanem kérem, fizesse meg a nyomtatás árát.

TEMPEFŐI: Várakozzon az úr egy kevéssé, míg gróf Fegyverneki úrnak a munkát bémutatom; ő, mivel nagy magyar méltóság, nemes szíve, gondolom, meg nem fogja engedni, hogy az a munka, mely az ő dicsőséges ősenek nevét és érdemeit húzza ki a fededékenység setét boltjai közül, a semmiségre menjen.

BETRIEGER: Annyi mint az, egy óráig elvárakozom; ha akkor nem lesz semmi a dologból, az úrral kényteleníttem úgy banni, mint tehetetlen adóssommal.

TEMPEFŐI: Azt az exemplárt, amelyet az úr énhozzám békötve hozott, kiinstállom,⁸ hogy bémutathassam ő nagyságának.

BETRIEGER (*odaadja a könyvet*): Itt vagyon! Az úr igyekezzen elhárítani azt az illetlenséget, mellyel eránta kénytelenítetni fogok viseltetni. Magamat ajánlom az úrnak.

TEMPEFŐI: Igaz szolgája maradok az úrnak. (BETRIEGER *elmegyen.*)

Tempefői először Fegyverneki grófhhoz fordul támogatásért, akinek őst megénekelte a kinyomatott könyvben. Fegyverneki azonban leki-csinylően nyilatkozik a költészetéről, és csak jelentéktelen könyöradományt nyújt a költőnek. Tempefői most Koppóházinál, a gazdag nemesúrnál próbálkozik.

⁷ Műveltségre, csiszoltságra.

⁸ Kikérem, elkérem.

IX. jelenés

A gróf kapuja, kívül

KOPPÓHÁZI és TEMPEFŐI

TEMPEFŐI: Igaz szolgája az úrfinak.

KOPPÓHÁZI: Hozta Isten szerencsésen Tempefői uramat! Hát hogy folynak dolgai?

TEMPEFŐI: Uram, elég nyomorúltúl; de a szerencsétlenség most van mégis rajtam a legsúlyán.⁹

KOPPÓHÁZI: Hogyhogy az isten szerelméért?

TEMPEFŐI: Még most itten láthat az úr, Koppóházi uram, de csak a jövő órában is a tömlöc fenekén találna.

KOPPÓHÁZI: Mi az ördög?

TEMPEFŐI: Betrieger uramnak adós vagyok poémám kinyomtatásáért harminc arannyal, s most már mindenünnen megcsalván a reménység, nem fizethetek.

KOPPÓHÁZI: S nem várakozhatik az eb-ellette¹⁰ rossz németje?

TEMPEFŐI: Már egy fél órát sem; hanem egész alázatossággal kérem az urat Koppóházi uramat, méltóztasson rajtam segíteni.

KOPPÓHÁZI: Amibe lehet, szívesen.

TEMPEFŐI: Én az úrfinak megboldogult atyjaurát esmértem. Egy volt azok közül, akikben sokat vesztett el a halál által a haza. Ő a tudományoknak nagy kedvelője, a tudósoknak nagy pártfogója s barátja volt.

KOPPÓHÁZI: Már az bizonyos.

TEMPEFŐI: Ő azokra, vagyis inkább a nemzetre sokat feláldozott; és mégsem volt pénztelenebb másnál. — Az úr is, gondolom, megboldogult atyjaurának dicső nyomdokait fogja követni.

KOPPÓHÁZI: Igen is; én minden módon igyekezem az ő halhatatlan érdemeit nyomozni.

TEMPEFŐI: Nemesebb feltétele nem lehetne.

KOPPÓHÁZI: Ő emberszerető volt; mindeneiket egyaránt szeretett, még ama privilegizált¹¹ henyélőket is, akik holmi könyvekkel csalják a pénzt, s becsületet. — De én ugyan ebbe ötet nem követem, hogy az ő másoktól való kicsúfolásának részese ne legyek.

TEMPEFŐI: Uram, az olyat békével szenvedjük a haza dicsőségéért, s önnön tiszteletünkért, mellyel az okosabb maradék biztat.

⁹ Most vagyok a legnagyobb szerencsétlenségben.

¹⁰ Kutyafajzat.

¹¹ Kiváltságos.

KOPPÓHÁZI: Mindazok csak pompás hangok, s kecsgetető álmodozások, melyeket a könyvek között henyélő ország lezsákjai¹² koholtak, hogy a magunknak tetszéssel élhessenek, önnön hasznokra.

TEMPEFŐI: Akár kölcsön a diétáig, akár az exemplárokért, méltóztasson nekem adni az úr harminc aranyat.

KOPPÓHÁZI: Az exemplárokért nem adhatok, mert én könyvkupec lenni nem akarok. Nemesebb vér foly ereimbe, mintsem rangomat affélével mocskosítsam, s gavallér társaimnak csúfja legyek. — Kölcsön pedig nem adhatok azért, mivel énnékem szorgos szükségeim vagynak, amelyekre kell a pénz.

TEMPEFŐI: Az úr pénze felül haladja szükségét.

KOPPÓHÁZI: Az igaz, énnékem most küldöttek a jószágomból négyszáz aranyat, de a pénznek van helye. Most, éppen most vive el itt egy olasz pár fáin¹³ kutyát, eleget kértem tőle húsz aranyon, de nem adta vala alább huszonnégyenél, már most utána megyek, s megadom azt is neki.

TEMPEFŐI: Úgy de uram, még az a huszonnégy arany kicsi csorbát ejt azon a négyszáz aranyon. Még ha engem meg fog is segíteni, nyolcad részét adja ki csak egyszerre küldött pénzének.

KOPPÓHÁZI: Jaj, kegyelmed Tempefői uram, keveset ért a mái gavalléri állapotokhoz. Én onnan a kávéházba megyek, ottan lesznek esméretes gavallér társaim, nyájas német dámáim, azokat egész barátsággal kell traktálnom.¹⁴ A vojta, a labét sok pénzzel jár.¹⁵

TEMPEFŐI: Mégis mindazoktól is nem maradna-é elég az én felségelésemre, amely az úrnak dicsőségére szolgálna. — Osztán, inkább vesztegeti az úr azt a sok pénzt oly hiábavalóságra, mely az okosok megvetését viseli: mint oly nemes tárgyra, melyet tisztelet koronáz. De —

KOPPÓHÁZI: Én azt most nem vitatom, jó Tempefői uram. Hanem nem látta-é kegyelmed azt az olaszt, hogy elment volna erre a kutyáival, nékem ötöt, ha ördögbe lesz is, fel kell keresnem. Szent úgyse! Nem adnám azt a két kutyát a bécsi miniszteriségért.

TEMPEFŐI: Én, uram, nem láttam a jó olaszt. Hanem még egyszer esedezem, méltóztasson egy szükölködővel jót tenni.

KOPPÓHÁZI: Mondom, énnékem nincs arra való pénzem! Eddig az olasz el is találta adni. — Isten áldja meg kegyelmedet! (*Elmegyen.*)

¹² Léhütői, henyélői.

¹³ Finom (német).

¹⁴ Vendégeimem.

¹⁵ Kártyajátékok.

X. jelenés

TEMPEFŐI (*egyedül*): Isten hordozza kegyelmedet is, Koppóházi uram! — Az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon! Itt azok, akik külső formájokról Maecenasoknak¹⁶ látszanak, nem hogy szeretnék a nemzeti tudományokat, hanem annak pártfogóit is gyűlölni láttatnak. Be sok ilyen Koppóháziakat találunk a két hazában! ahol a kávéházakba csoporttal csiripol a nemes gavallérság: a bibliothékák¹⁷ pedig és Lesekabinétek¹⁸ néma csendességgel vesztegelnek. Az urak udvaraiba divízióként¹⁹ koslatnak²⁰ a jobbágyok zsírjával hizott kopók, a Múzsák pedig és a Múzsák baráti nem esmérük azokat. A tanúltak éhen fáradoznak a nemzet dicsősége mellett: a hazájok vesztett koppókupek²¹ bársonybugyogóba járnak. Imé ennyi pénzes uraság között egy buzgó hazafi meg nem szabadulhat a tömlöcből, amelybe ötet a Múzsáknak, hazájának s dicső nemzetének szeretete vetette. Ne csudálkozzon tehát senki, hogy világ hallatára azt kiáltom: Az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon!

Tempefői egy másik gazdag nemestől, Tökkolopitól is próbál pénzt vagy kölcsönt szerezni, de ez meg kártyázásra költi minden pénzét, és csak Csikorgó, a fűzapoéta rigmusai nyerik meg tetszését. Azt a szomorú képet, mely ezekből a jelenetekből kialakul, Tempefői barátja, Múzsai is megerősíti: „Már látom — mondja —, derék magyarnak lenni nem egyéb, hanem kihányt ruhákban öltözkedni, sok szép kopókat tartani, nyalka paripákon ugrálni, periodice (időnként) káromkodni, enni, innya (inni), mások munkálkodását nézni, a tudományokat gyűlölni, a tanultakat az éhhalálásra segélleni...” Ennéj keserűbb és tömörebb kritikát aligha mondtak a feudális viszonyokról Csokonai idejében!

Tempefői, minthogy Betrieger börtönnel fenyegeti, végső elkeseredésében a szerzetesrend főnökéhez fordul levélben támogatásért. A gvardián (rendfőnök) azonban azzal felel, hogy már csak azért sem támogathatja az irodalmat, mert „a tudományok ellenségei a vallásnak, mert propegálják (terjesztik) a világosodást, quod est huius saeculi” (latin szöveg: amely a mostani századra jellemző). A levél végén pénz helyett áldást küld a költőnek. Erre Tempefői helyesen jegyzi meg: „Az csak olyan, mintha a Duna közepén fuldokló embernek azt kiabálná az ember az ablakból: Én ugyan restellek segítségedre menni, hanem veled az Isten, könyörögj öneki, mint más vízbe fuldokló szentek...” Igen érdekes az a beszélgetés, amely Tempefői és a rendfőnök választát hozó páter (szerzetes) között folyik le:

¹⁶ A mecénások a tudományok és művészetek pártfogói. Maecenasról, Horatius római költő nagy barátjáról és támogatójáról általánosítva.

¹⁷ Könyvtárak (görög).

¹⁸ Olvasóterem (német).

¹⁹ Hadosztályként (itt átvitt értelemben: falkában).

²⁰ Kószálnak, csavarognak.

²¹ Kutyakereskedők.

NEGYEDIK FELVONÁS

VIII. jelenés

TEMPEFŐI és KÖTELES

TEMPEFŐI: Most, tisztelendő atyám, az utolsó próbához fogtam, amely is, bizonytalán hiszem, hogy meg nem csal, ha csak az engemet minden nyomorban üldöző balszerencse, a jó szándéknak itt is lehetetlenség követ nem gördíti elejébe.

KÖTELES: Adná az isten, hogy az úrnak feltétele kívánt véget érhetne; én ugyan eléggé sajnálom, s fájdalom az úr állapotját, s főként pedig azt, hogy mitőlünk, ahová egész szívvel bízott vala az úr, üres válasszal fizették ki. Még pedig olyan dologban, amelyben a dicsőség és gyalázat legnagyobb formában szokott járni.

TEMPEFŐI: Atyaságod, amint látom, a Gvardiánjával^{21/a} nem egy értelemben van. Hogy lehet az meg, hogy ebbe a szerzetbe botlott be? Vettem is azt észre én is, hogy nem inye szerint van atyaságodnak.

KÖTELES: Az nem az én hibám, hanem a szüleimé és atyámfiaié. Én egy kovácsnak gyermeke voltam; az a hívságos szemérem bennem nincs, hogy szüleim alacsonyságát szégyelljem s eltakarni igyekezzem. — Az én atyám tudomány nélkül való ember volt, a több gyermekei az ő nyomain lépdesnek, én pedig tanulni szerettem, törvényt és mathesist²² tanultam s látván azt, hogy a bölcs II. József hasznos ítélete szerint a felkapásra²³ nem az apáink, hanem saját érdemeinket nézik s bizván annál fogva, hogy a hivatalok osztásakor nem azt fogják nézni, hogy van-e kutyabőrünk,²⁴ amelyet még a 6-ik apánkra egy török halál által pazérlott a megrögzött rossz szokás, hanem hogy van-e annyi előmenetelem a törvényben, amennyi az állandó hivatalra megkívántatik? Hogy hosszason ne beszéltessem a méltó bosszankodás, én már a pályafutásomnak a végét jártam vala, amidőn az atyám és atyámfiai az ő árnyék buzgóságuktól lovalltatván, főtanácsot tartottak az én barátta való felszentelésem felől.

TEMPEFŐI: Esmerem az öregek természetét.

KÖTELES: Azt énnekem meg is jelentették. Én eléggé mutattam irtóztatásomat, de semmi haszna nem lett. Ők be is jelentették az akkori szent Ferenc Gvardiánjának.²⁵ A testvéreim legjobban

^{21/a} Gvardián: kolostorfőnök.

²² Mennyiségtant.

²³ A társadalmi felemelkedésre.

²⁴ Nemesi oklevelünk.

²⁵ A ferences rend főnökének.

voltak rajta más atyámfiaival. Utoljára a sok erőltetés és még egy másik titkos ok, azt csinálták, hogy én minden iurispruden-
tiával²⁶ együtt a fejemet egy szőrösujába húztam, így készakar-
va az igaz kegyesség színe alatt játszó balgatag buzgóság taszí-
tott a szerzetesek közé.

TEMPEFŐI: Az eső nélkül való felleg.

KÖTELES: Most már minden tudományaimnak meg kell némul-
niok, mert olyanok közt lakom, akik sült parasztok lévén, több-
nyire a könyveket szívből gyűlölik, csak esznek, isznak, imád-
koznak. — Interim²⁷ higgye el az úr, hogy most csakugyan nem
adhattunk volna pénzt az úrnak, mert a klastromnak felette sok
és tetemes költségei vagynak.

TEMPEFŐI: Ugyan mik lehetnek azok?

KÖTELES: Egy igen nagy szolemítás²⁸ fog nálunk mához tizen-
ötödik napra lenni. A Gvardiánunk születése napja akkor fog
tartatni. Ekkor rettentő nagy ebéd, különféle mennydörgős já-
tékok, világosítások és tűzi munkák készülnek. Már a bécsi maisz-
terrel²⁹ megvan az alku 14 000 forintig. Most megyek, és ezt
a rakás papirost oda viszem rakétának, s más egyéb tűzi porté-
káknak csinálására. A gvardián úr adatta a kezembe. Még ma-
gam se láttam, mi, mi nem? (*Kibontogatja a rakás papirost.*)
Ezek mint látom a Magyar Museum, ezek a Mindenés Gyűjte-
mény, ezek a Széphalmy Orpheusa, ezek meg a Pesti Mercurius.³⁰

TEMPEFŐI: Áldott egék! mit gondoljon az ember!

KÖTELES: E pedig az öreg Gyöngyösinek minden munkája.

TEMPEFŐI: Meg lehetne ám a magyar poézisnek azt az atyját, feles
piszkai mellett is becsülni.

KÖTELES: Itt látom még Faludi és Bessenyei írásait is. *FALUDI FERENC*

TEMPEFŐI: Azt a két gyönyörű íróját és fő pallérozóját a magyar
nyelvnek! A gvardián úr tanulhatna ám a Faludi példájából, aki
nem heverészett a klastromba, hanem magának és nemzetének
épületére, tiszteletére és csinosodására, szép könyveket olvasott
és írt.

KÖTELES: Meg ezéből, akinek írását is itt találom, és aki ama, nem-
zetünk nyelvét kicsinosítani kezdő s indító triumvirátusból³¹
való.

TEMPEFŐI: B. Szabó Dávid úr az?

KÖTELES: Nem az! Révai Miklós úr.

²⁶ Jogi tudás (latin: ejtsd: jurisprudence).

²⁷ Egyébként (latin).

²⁸ Ünnepség (latin).

²⁹ Mesterrel, tűzijátékkészítővel.

³⁰ Az első magyar folyóiratok (Széphalmy: Kazinczy).

³¹ Hármás társaság: a Baróti Szabó, Rájnics és Révai alkotta „klasszikus
triászról”, az időmértékes verselés úttörőiről beszél.

TEMPEFŐI: Szörnyűség! Itt vannak még három nagyságos elmének szüleményei is. Akik hazánknak örökös díszei lesznek. Grófok és bárók ezek: óh ritka példa, kivált nemes magyar hazánkban! — Ki győzné mind végignézni? S ezek már csakugyan az atyaságtok kövérhasú Gvardiánjoknak tiszteletére lesznek áldozatok? Ne csudálkozzunk rajta, hogy Caligula³² a sáfránt, a fácánokat, és császármadarakat pazérolta lovainak, mikor egy tudatlan gvardián kényének oly felséges eszék aranyánál, gyöngynél drágább remekjei áldoztatnak fel. Engedjen meg atyaságod hoszszas beszédemnek, mely méltó panasz s méltó dicséret.

KÖTELES: Én szívemből kívánom, virrasszon a jó isten boldogabb napokat édes nemzetemre, s hallgassa meg az én titkos óhajtsaimat. — Az úrnak pedig adjon szerencsét mostani nyomorúságaiból való kiszabadulására. Most énnékem feltett célomra kell sietnem. Maradok az úrnak hív barátja.

TEMPEFŐI: Ajánlott barátságát atyaságodnak köszönöm, s igyekezni fogok azt megérdemelni.

Végül is Rozália segít Tempefőinek, s egy értéktárgyat küld neki. A nyomdász ezt elfogadja a tartozás fejében, de Fegyvernekinek elárulja leánya közbenjárását. A gróf felháborodik annak még a gondolatától is, hogy leánya egy koldus költő felesége legyen. Hajdúkkal viteti maga elé a lopással gyanúsított Tempefőit, a színmű azonban itt töredékesen befejeződik. A további jelenetek szereposztásából arra következtethetünk, hogy a végén Tempefői sorsa jóra fordult volna: kiderült róla, hogy ő is főnemes, s ez minden bajtól megmenti. Csokonai talán a pesti közönségre gondolva tervezte így a színmű befejezését.

Zsugori uram

Esmérek én egy vént. — Ki az? — Neve nincsen;
Régen eladta már aztat is a kincsen:
Sőt míg bírt is véle, magában tartotta,
Mert mondani másnak ingyen sajnállotta.
Hol lakik? — Ott látszik amaz kapu megett
Egy ház, melyet náddal önnön maga szegett.
Van két palotája a piac utcába,
De azt a rácoknak adta árendába;
Maga e kunyhóba éhezvén kucorog.
S elméjében mindég a drágaság forog.
Ül pénzesládáján sovány ábrázattal,
Tisztelvén a mammont¹ örök áldozattal.

³² Kegyetlenségéről hírhedt római császár.

¹ A mammon a pénz bálvány.

A bús gond béeseit¹ orcájában hever,
Mérget kedveltető kincseiből kever.
Oly sárgák orcája sovárgó gödrei,
Mint aranyára vert királyok képei:
Mint a sirből feljött halott útálsága,
Amelyről minden húst a párka² lerága.

Most is azért sóhajt és dül-fül magába,
Mért nem adhatja az áert³ árendába.
S öszve kalkulálván⁴ saját számadását.
Nyögve kárhoztatja szörnyű pazarlását.
Gyász idők! — így kiált vádolván az eget,
Lám csak egy rövid nap mennyit elveszteget:
Ma csak harminc arany jött bé a kasszába,
Még is kilencven pénzt adtam ki hiába.
Azonba mely szörnyű károm következe: —
Itt jajgat, s fejére kúcsolódik keze. —
Mely szörnyű kár! egy szél pénzem elrablotta,
Lantornás⁵ ablakom ketté szakasztotta! —
Úgy tűnődik; s talán azt is sajnálja ő,
Hogy a versbe ingyen s potomra jött elő.

1791

A pénzt ládába gyűjtő, önmagához is fősvény civis-polgár szatirikus típusrajza. Csokonai, bár a haladó polgári világnézetet, a felvilágosodást vallotta, ugyanúgy nevetségessé tette a polgárság korán kiütköző, visszaszító vorásait, mint a nagy francia vígjátékiró, Molière, aki maga is a polgárságból született.

Magyar! hajnal hasad!

Vigadj, magyar haza! S meg ne tagadd tömött
Javaidtól azt a valódi örömet,
Amelyért víg hanggal ekhózik¹ a Mátra,
Az egész országban harsogó vivátra.²
Vége van már, vége a hajdani gyásznak,
Lehasadoztak már a fekete vásznak,
Melyeket a fényes világosság előtt
A hajdani idők mostohás keze szőtt.

² A párkák a sors istennői a latin mitológia szerint.

³ Levegőt.

⁴ Számlálván.

⁵ Marhabólyaggal bevont.

¹ Visszhangzik.

² Vivát! — éljen! (latin).

Az eltépett gyásznak rongyainál fogva
Tündöklük egy nyájas hajnal mosolyogva.
Setét völgyeinkre sugárit ereszti,
Mellyel a megrögzött vak homályt széljeszti.
Biztatja hazánkat vidámító képe,
Hogy már a magyarok napja is kilépe,
S rövid időn felhág egünk délpontjára,
Hogy világosságot hintsen valahára.

Kelj fel azért magyar! álmodból serkenj fel,
Már orcáidra sűt e nyájas égi jel.
Kelj fel! s ázsiai Múzsáddal köszöntsed,
Elibe háláló indulatid öntsed.
Örvendj, hogy elműlván a setét éjszaka,
Megnyílt a napkelet bársonyos ablaka.
Ezáltal egy kövér reménység táplálhat,
Hogy még napod fényes delére felszállhat.
Lesz még a magyarnak olyan dicső neve,
Amilyen volt a Márs mezején³ eleve;
S még azok is laurust⁴ fűznek magyarinkra,
Kik most finnyás orral néznek héroszinkra.⁵

Idvez légy szép hajnal! ragyogtasd fáklyádat,
Víg egünkön mutasd mosolygó orcádat,
Jer! imé Nimfái⁶ már a víg Dunának,
Elődbe koszorús fővel indulának.

Ezt minap egy jámbor magyar énekelte
S benne a huszadik századot képzelte . . .

1790—1795

Csokonai ennek a versnek nagy részét még az 1790-es nemzeti felbuzduláskor írta, amely a nemzeti műveltség és irodalom felvirágzásával biztatott. Amikor 1796-ban megjelentette a Diétai Magyar Múzsában, már világosan látta, hogy csalódott reményeiben, ezért írta hozzá az utolsó sorokat. A pozsonyi országgyűlés nemesi olvasói azt hihették, hogy a költő a nemesi kompromisszumot ünnepli benne. A végén azonban ott a figyelmeztetés, hogy Csokonai a távolabbi jövőben képzelte el eszméinek diadalát. A nemzeti felbuzdulástól nyilván a felvilágosodás eszméinek elterjedését is remélte. Szövegszerűen bizonyítja ezt az, hogy versében ugyanazokat a költői képeket alkalmazta, amelyeket a *Konstanci-*

³ Csatamezőn.

⁴ Babér (latin).

⁵ Héroszainkra, azaz hőseinkre.

⁶ A nimfák a római mitológia szerint tündérlányok.

nápolyban használt a felvilágosodás diadalának érzékeltetésére. 1795-ben viszont, amikor már a francia forradalom félreértett továbbfejlődésétől féltette hazánkat, a jövőbe utaló két sor mellé még négy sort függesztett:

Ne is félj, ó magyar! talán akkorára
Boldogabb nap jön fel reád valahára,
S a ki mérget forral Hazádnak ellene,
Megveri a magyar seregek istene.

Ezek a sorok azt bizonyítják, hogy a költő hazafiúi aggodalomból fordult átmenetileg a hadat viselő francia forradalom ellen.

A pillantó szemek

Ne kínozz, Lilla! újabb ostromokkal;
Ne hányd oly hasgató pillantatokkal
Felém villámló szemed.
Az verte szívemet halálos sebbe;
Ne szórj, ne szórj újabb dsidákat¹ ebbe,
Kiméld meg éltemet.

Nem látod-é? nem-é? mikén zszibongnak
Az Ámorok,² miként rajmódra dongnak
Kökény szemed körül?
Ki kis nyilát belőle rám ereszti,
Ki ellobbant szövétnekét³ gerjeszti,
Ki vesztemen örül.

Pillantatod szárnyára egy felüle,
Szívem titkos várába bérepüle,
És ott helyet fogott.
Zászlót ütött reményem fő tornyába;
Mindent letiprott már parányi lába —
Halld csak — mint tombol ott.

A rokokó jellegű szerelmes vers tipikus példája. Az egész egy kissé mesterkéltnél ötleten, részletesen kidolgozott költői elképzelésen alapszik: Lilla szeméből a szerelem kis istenei ostromolják a költő szívét. Az ámorok a római mitológia elemei: ők sebzik nyilaikkal szerelemre az embereket. A rokokó költészet szerette az ilyen megszemélyesítéseket, a parányi dolgok költői motívumait.

1797—1798

¹ Lándzsa, szűrő fegyver.

² A szerelem kis istenei.

³ Gyertya-, fáklyafény.

A rózsabimbóhoz

Nyílj ki, nyájasan mosolygó Rózsabimbó! nyílj ki már, Nyílj ki: a bokorba bolygó Gyenge szellők csókja vár.	Hadd szakasszalak le, édes Rózsaszál: szép vagy te már. Hej, ha meglát, hány negédes, ³ Hány kacér leányka vár.
Nyílj ki, gyenge kerti zsenge: Hébe ¹ nektárt hint terád. Szűsz nyakadba Flóra ² gyenge Bársonyos palástot ád.	Nem, nem! egy leány se nyissa Büszke fűzőjét terád, Ültetőd kedves Juhssa Néked újabb kertet ád.
Oh miként fog díszesedni Véled e parányi kert! Oh, hogy óhajtják leszedni Rólad ezt a drága szert! —	Ott kevélykedj bíboroddal, Ékesebb bíborja közt! Ott kevélykedj illatoddal, Kedvesebb illatja közt!

1796—1798

Ebben a kis szerelmes versben elsősorban a rokokóra különösen jellemző, trochaikus lejtésű zeneiség ragadja meg az olvasót. A mitológiai elemek és a finom, válogatott műköltői kifejezések itt is a költő gyengéd, üde, egészséges szerelmét sugározzák. A verset egyébként eredetileg nem Lillához, hanem valószínűleg barátjának, Földi doktornak a feleségéhez írta, és később fűzte Lilla alakjához, a költemény további versszakait elhagyva.

Lillához

Lillám! elég csak egy szó
Annak kitételére,
Hogy téged én szeretlek.

De minden íge és nyelv,
Minden poéta festés,
Szép elme, s érező szív,
Elégtelen, csekély, szűk,
Hogy voltaképp kitégyem,
Téged miért szeretlek.

¹ Az ifjúság istennője a görög mitológiában.

² A virágok istennője.

³ Büszke, rátarti.

Az esküvés

Esküszöm, szép Lilla! hidd el,
Hogy miolta kellemiddel
Mégkötöttél engemet,
Már azolta semmi szűznek,
Semmi nyílnak, semmi tűznek
Nem nyitom meg szívemet.

Esküszöm; s e szent hitemnek,
Mellyet adtam édesemnek,
Pontjait meg nem csalom.
Kérlek is reménykedéssel,
Hogy viszonti esküvéssel
Kösd le szíved, angyalom!

Esküszöm hősizin kezedre,
Rózsaszádra, tűzszemedre,
Hogy te léssz csak kedvesem.
Esküszöm, hogy míg csak élek,
Más szerelmet nem cserélek;
Vagy Lilim, vagy — senki sem.

A boldogság

Most jázminos lugasban
E nyári hűvös estvén
Lillámmal ülök együtt;
Lillám velem danolgat,
És csókolódva tréfál,
Míg barna szép hajával
Zefir¹ susogva játszik.
Itt egy üveg borocskát
A zöld gyepágyra tettem,
És gyenge rózsaszállal
Száját bé is csináltam.
Amott Anakreonnak
Kellő danái² vannak
Kaskámba³ friss eperrel.

Egy öszveséggel ily sok
Gyönyörűt, becseset ki látott?
S ki boldogabb Vitéznél?

Az anakreoni versek példája. Anakreon görög költő volt (i. e. 550—478), kedvelt versformájában, a három és feles jambusban a bort és a szerelmet dicsőítette. Ez a vers jól mutatja, milyen művészettel illesztette bele Csokonai az anakreoni hatást Lillának komáromi kertjének költői keretébe. 22 verset írt Anakreon modorában.

¹ Szellő.
² Kellemes dalai.
³ Kosaramban.